

СУБ'ЄКТ ОЦІНКИ ЯК СКЛАДНИК ОБРАЗУ СВЯТА В РАДЯНСЬКІЙ І СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Стаття присвячена розглядові однієї зі складових мовної оцінки – її суб'єкта в текстах, написаних і опублікованих до свят Восьме березня та Перше травня, які в радянський час були одними з найголовніших, а в сучасній Україні часто сприймаються як недоречні. Досліджено три типи суб'єктів оцінки: 1) мовець одночасно є суб'єктом оцінки; 2) мовець і суб'єкт оцінки стоять на протилежних дискурсивних позиціях; 3) у межах одного фрагмента наявні декілька суб'єктів оцінки, що належать до різних за спрямуванням дискурсів. Дослідження виконане на матеріалі публіцистичних текстів радянського (тоталітарного) і сучасного (демократичного) зразка. Показано, як використання того чи того типу суб'єкта оцінки впливає на сприйняття тексту.

Ключові слова: мова публіцистики; прагматика; оцінка; суб'єкт; дискурс.

Дослідження мовної оцінки передбачає звернення уваги не тільки на її природу, характер творення, тип, а й на те, кому оцінка належить, тобто на її суб'єкта. Н. Д. Аругіюнова наголошує: «Для того щоб оцінити об'єкт, людина повинна «пропустити» його через себе: природа оцінки відповідає природі людини» [1, с. 58]. Про це ж говорить і О. Івін: «те, що є добрим для одного, може не бути добрим для іншого, і слід завжди вказувати, для кого саме щось є добрим» [2, с. 21]. Особливо важливим цей аспект видається тоді, коли мова йде про оцінювання дискусійних, конфліктних явищ, бо в такому випадку згода чи незгода членів суспільства з публіцистичною оцінкою далеко більшою мірою залежить від того, хто її виголошує, аніж від аргументації.

З огляду на це, цікавим видається дослідження суб'єкта оцінки як елемента прагматики в публіцистичних текстах про найбільш дискусійні свята.

До аналізу залучено дописи в газеті «Комсомолец України» (КУ, з 1944 р. – «Молодь України», МУ) за 1926–1950 рр., а також в українських друкованих та інтернет-виданнях за 2000–2015 рр., написані та опубліковані до свят 8 березня і 1 травня. Такий вибір свят зумовлений неоднозначністю їх сприйняття в суспільстві: одні з найважливіших у часи СРСР, зараз вони сприймаються як непотрібні сучасній Україні комуністичний спадок, хоча залишається частина суспільства, яка їх підтримує. При цьому названі свята зазнали переосмислень, втративши зв'язок зі своїми витоками, що ускладнює вироблення оцінних ставлень до них. Тому, аналізуючи публіцистичні оцінки цих свят, вважаємо за доцільне порівнювати радянські і сучасні тексти, звертаючи увагу на особливості виявлення зазначеного аспекту прагматики в дискурсах різного типу – тоталітарному (радянському) і демократичному (сучасному).

Розрізняємо декілька типів суб'єктів оцінки в досліджуваних текстах.

У першому випадку автор тексту і суб'єкт оцінки збігаються, тобто мовець одночасно є суб'єктом. Цей

тип зустрічається найчастіше, гадаємо, через свою простоту й водночас велику ілюктивну силу. Як зазначають Г. Микитів та Л. Савчин, «образ автора пов'язаний з безпосереднім сприйняттям тексту адресантом і співвідноситься з його особистістю. Наявність авторського «Я» у тексті завжди є вмотивованою і спрямованою на здійснення певного впливу на аудиторію» [3, с. 61]. Така оцінка є звичай прямою, бо йдеться про маніфестацію власного погляду. Приклади такого типу суб'єкта бачимо як у радянських, так і в сучасних текстах. Принципова різниця полягає в тому, що для радянського періоду, зрозуміло, характерна виключно позитивна оцінка свят, іншої не могло бути, оскільки названі свята були складовою частиною панівної ідеології: «Хай живе Перше травня, радісне свято радянського народу» [КУ, 01.05.1939]. Як бачимо, така оцінка є загальноприйнятою (маємо на увазі, на той момент), авторське «Я» в ній майже не виявлене. Але в цьому полягає і вплив: як відомо, вся радянська пропаганда була спрямована на нівелювання індивідуальності, і публіцистика, особливо святкова, тобто цікава якнайширшій аудиторії, також робила внесок у цю справу.

У сучасних текстах різноманіття позитивних і негативних оцінок відбиває неусталеність суспільного сприйняття цих свят. Наприклад, зустрічаємо такі вислови про 8 березня: «Я з цим святом народилася, як на мене, воно чудове, і по-іншому не може бути» [www.wz.lviv.ua, 06.03.2002]; «Як феміністка я зневажаю це свято принципово. Та й не люблю його з дитинства – воно дуже фальшиве, принизливе для обох статей» [http://gazeta.ua, 07.03.2006]; про Перше травня: «Це радісне свято, бо це привід зустрітися, прогулятися, сходити в ліс на шашлик чи просто поблукати вулицями і поговорити про життя» [http://studprofkom.kpi.ua, 01.05.2011]; «Першотравень – це комуністичне минуле» [http://zik.ua, 01.05.2015] (в останньому прикладі оцінка побудована так: слова комуністичне минуле, інгерентно нейтральні, вказують на реалії, недоречні для сучасної України, набуваючи внаслідок цього прямої негативної

оцінки в авторському мовленні). Оскільки автори сучасних текстів мають можливість вільно висловлювати свої думки й оцінки, цей тип відзначається настановою на відкритість і суб'єктивність, відвертий діалог з читачем, тому такі оцінки легко сприймаються і запам'ятовуються, відповідно творячи образ свята в картині світу. У текстах радянської доби такого не могло бути, оскільки наявні в них оцінки майже позбавлені суб'єктивності як такої.

Фіксуємо ще одну особливість першого типу суб'єкта в радянських текстах. Виголошуючи ідеологічно правильні оцінки, автор часто показує, що вони належать не стільки йому особисто, скільки певній спільноті (радянських жінок, робітників або народу в цілому): *«Пісні радості і щастя голосно лунатимуть сьогодні в першотравневих колонах радянських демонстрантів. Народ захоплено і палко славитиме свою квітучу батьківщину, свою рідну партію, свого любимого вождя і учителя Йосифа Віссаріоновича Сталіна»* [КУ, 01.05.1938]. Сам автор при цьому «розчиняється» у спільноті, якій належить оцінка: *«Сьогодні – день дорогого, ясного свята, день, коли перегукуються серця всіх трудящих жінок, день, коли з особливою гордістю відчуваєш всю глибину слів – радянська жінка»* [МУ, 08.03.1946].

У другому випадку суб'єкт оцінки і мовець стоять на протилежних дискурсивних позиціях. Це служить створенню «уявного діалогу» в мовленні автора і дає йому можливість довести чи спростувати певну думку і закріпити її в свідомості читачів. Для текстів радянського періоду характерним є чітке розмежування, продиктоване ідеологією: негативна оцінка свята може належати тільки ворогу радянського народу, автор тексту протиставляє цій оцінці: *«Щобільше загинувала соціал-демократія, то більше вона тяжилася Першотравнем. «Бодай його дідько з'їв, цей Першотравень». Це сказав не розлютований страйком підприємець, не начальник поліції, а один із керівників німецьких профспілок Біргіман на кельнському з'їзді профспілок 1905 року»* [КУ, 01.05.1931]. У цьому фрагменті автор наводить цитату, яка містить негативну оцінку свята і, відповідно, належить «неправильній», ідеологічно небажаній людині. При цьому стилістика уривка (навмисно лайливий вислів, розгорнута антитеза атрибуція цитати) вносить додаткову непряму негативну оцінку на адресу дискурсивного опонента. Авторська оцінка самого свята також непряма, вона виводиться з контексту способом «доведення від протилежного».

У сучасних публікаціях такий тип суб'єкта цілком можливий, але через відсутність ідеології позбавлений суворих вимог щодо того, кому має належати позитивна чи негативна оцінка, виголошувати її може будь-хто: *«Є також жінки, які не люблять 8 Березня. Тут із аргументацією складніше. Приблизно так: мовляв, вітання за статевою ознакою є нічим іншим, як... образою представниць прекрасної статі. [...] Поздоровляючи жінок через те, що вони жінки, чоловіки фактично... відмовляються бачити в жінках собі рівних. Тобто – це дискримінація»* [www.wz.lviv.ua, 05.03.2010]. Спостерігаємо тут ситуацію, близьку до описаної в попередньому прикладі: автор наводить негативну оцінку свята, яка належить певній визначеній спільноті жінок, від якої він себе відокремлює.

Стилістичні особливості, насамперед повтор пунктуаційного знака, що слугує маркером чужого дискурсу, вносять додаткову негативну оцінку, суб'єктом якої є автор, а об'єктом – зазначені жінки. З контексту очевидно, що в дискурсі автора свято 8 березня має позитивну оцінку.

Особливістю сучасних дописів є те, що зміна суб'єкта оцінки в тексті не завжди викликає оцінне ставлення. Автор може виголошувати оцінки, які існують в іншому дискурсі, але при цьому залишаються нейтральним стосовно них: *«Цікаво, що частка тих, хто не збирається святкувати Міжнародний жіночий день, значно збільшується з роками, тим самим підтверджуючи поширену думку, що свято 8 Березня – пережиток радянської епохи»* [http://tyzhden.ua, 07.03.2008].

У третьому випадку суб'єктів оцінки декілька, тобто в межах одного фрагмента поєднуються оцінні вислови, що належать до різних дискурсів. Такий прийом забезпечує полілогічність тексту, що суттєво впливає на його сприйняття. У дописах радянської доби такого не зустрічаємо, імовірно, через те, що радянський дискурс загалом і публіцистичний його різновид зокрема був за природою монологічним, тобто передбачав єдино правильні оцінки будь-яких явищ, у тому числі свят. Відповідно, про різноманіття поглядів і оцінок мови йти не могло. Натомість сучасний публіцистичний дискурс характеризується полілогічністю, широким спектром оцінок, які можуть належати різним соціальним групам або бути розмежованими в часі. Автор, наводячи у своєму тексті оцінки, що належать до різних дискурсів, найчастіше залишається на нейтральній позиції, підкреслюючи таким чином свою об'єктивність: *«8 березня: для одних – романтика, для інших – радянський спадок і квітковий оброк»* [http://www.pravda.com.ua, 21.02.2011].

Іноді автор, наводячи різні думки, вносить і власну оцінку, яка може бути як позитивною, так і негативною: *«Взагалі я вже давно ніяк не святкую Міжнародний жіночий день. Колись цей День задумувався соціалісткою Кларою Цеткін задля вияву жіночої солідарності (цілком феміністичний захід), – а перетворився на свято чоловічого підлабузництва, що його кохані жіночки із задоволенням приймають. Раз на рік, завважте!»* [Українська культура. – 2008. – № 3. – С. 44]. Тут наведено протилежні оцінки свята, що належать до дискурсів, розмежованих у часі (*колись задумувався – перетворився*). Через констатацію цих поглядів автор вносить власну непряму негативну оцінку свята в його сучасному вигляді. Схожу ситуацію, але з позитивною авторською оцінкою, спостерігаємо в такому фрагменті: *«З роками це свято (8 березня) перетворилося з комуністичного на ніжне і лагідне. Ми забули про його етимологію. Чоловіки хоч раз у рік приносять жінкам квіти та зарано встають, щоби зробити святкову яєчно або накрутити святкову каву. Симпатичне свято, чи не так?»* [http://www.pravda.com.ua, 01.04.2013].

Отже, сприйняття публіцистичної оцінки дискусійних свят великою мірою залежить від її суб'єкта, який, у свою чергу, відбиває особливості того дискурсу, в якому ця оцінка існує. Для радянського дискурсу характерною є ідеологічно правильна оцінка свята,

майже позбавлена суб'єктивності; натомість сучасні автори завдяки відсутності ідеологічних канонів журналістського письма мають змогу виражати особисте

ставлення до конфліктних свят, а також наводити різні точки зору, що спричиняє діалогічність, а в окремих випадках полілогічність тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.
3. Микитів Г. Експлікація образу автора в сучасному медіатексті / Галина Микитів, Леся Савчин // Стиль і текст: [зб. наук. ст.]. – Вип. 7. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. – С. 56 – 61.
4. Arutyunova N. D. Tipy yazykovyih znacheniy: Otsenka. Sobyitie. Fakt / N. D. Arutyunova. – M. : Nauka, 1988. – 341 s.
5. Ivin A. A. Osnovaniya logiki otsenok / A. A. Ivin. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1970. – 230 s.
6. Mykytiv H. Eksplykatsiia obrazu avtora v suchasnomu mediateksti / Halyna Mykytiv, Lesia Savchyn // Styl i tekst: [zb. nauk. st.]. – Vyp. 7. – K. : Instytut zhurnalistyky KNU im. T. Shevchenka, 2006. – S. 56–61.

Ю. В. Ткаченко,

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков, Украина

СУБЪЕКТ ОЦЕНКИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБРАЗА ПРАЗДНИКА В СОВЕТСКОЙ И СОВРЕМЕННОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ

Статья посвящена рассмотрению одной из составляющих языковой оценки – её субъекта в текстах, написанных и опубликованных к праздникам Восьмое марта и Первое мая, которые в советское время были одними их главнейших, а в современной Украине часто воспринимаются как неуместные. Исследовано три типа субъектов оценки: 1) говорящий одновременно является субъектом оценки; 2) говорящий и субъект оценки стоят на противоположных дискурсивных позициях; 3) в рамках одного фрагмента присутствуют несколько субъектов оценки, принадлежащих к разным по направленности дискурсам. Исследование выполнено на материале публицистических текстов советского (тоталитарного) и современного (демократического) образца. Показано, как использование того или иного типа субъекта оценки влияет на восприятие текста.

Ключевые слова: язык публицистики; прагматика; оценка; субъект; дискурс.

Yu. Tkachenko,

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

EVALUATION SUBJECT AS A COMPONENT OF A HOLIDAY IMAGE IN SOVIET AND MODERN JOURNALISM

The study of language evaluation involves paying attention not only to its nature, forming features, type, but also to whom this evaluation belongs to, i.e. to its subject. Due to this, the subject of evaluation as a part of the pragmatics in journalistic texts about the most controversial holidays March 8th and May 1st is interesting to study. The analysis involves posts in the newspaper «Komsomolets of Ukraine» (after 1944 – «Youth of Ukraine») for 1926–1950ths, as well as Ukrainian published and online publications for 2000–2015, written and published for the March 8th and May 1st holidays. This choice of holidays is due to the ambiguity of perception of them in the society: having been the most important in Soviet times, now they are seen as unnecessary Communist legacy for today's Ukraine, although there is a part of society that supports them. Analyzing journalistic evaluation of them, we compare Soviet and modern texts, paying attention to the features of this pragmatic aspect in discourses of different types – totalitarian (Soviet) and democratic (modern). There are three types of evaluation subject in the studied texts. In the first case, the author of the text and the evaluation subject are the same, that is, the speaker is also the subject. In the second case, the evaluation subject and the speaker stand on opposite discursive positions. In the third case, there are several subjects, i.e. evaluative statements belonging to different discourses combine within a fragment. The perception of publicist evaluation of controversial holidays largely depends on the subject, which, in turn, reflects the characteristics of the discourse in which this evaluation exists.

Keywords: journalistic language; pragmatics; evaluation; subject; discourse.